

rozhoduje o výrobních programech, o výstavbě nových podniků, o výuce pracovníků — sociální skupina ředitelů? Ze okamžité propuštění manažera, který stál v roce 1963 v čele „Personnel Management“ jistého tiskářského koncernu v Londýně a ustoupil odborové organizaci o krok více, než zněly instrukce oněch akciových „masters“, nutno tedy přičíst na vrub nekolegialitě ostatních vládnoucích „managers“ (podle Brunhamovy teorie) a nikoli onomu „tradičnímu“ vztahu vlastníka k výrobním prostředkům, jak o něm hovoří právě Marx? A není argumentem proti Burnhamovi i tvrzení Dahrendorfa na str. 105, že snahy předcházet konfliktům v průmyslových podnicích vědomými zásahy do struktury přinášejí jen zčásti úspěch? Vždyť Burnham učí o nahrazení třídních vztahů vztahy správními; v této rovině by administrativní opatření snadno přeměnilo strukturu v podniku, kdyby se věc „nekomplikovala“ právě i jinými než správními vztahy a zájmy. O těchto právě i jiných zájmech ostatně hovoří Dahrendorf v partiích o odborech a „institucionalizování konfliktů“.

S mnohým ještě by mohl čtenář Dahrendorfovy práce polemizovat. Mnohé, čeho ještě nebylo vzpomenu, by právem připomněl jako klad práce. Tak např. rozbor objektivních podmínek průmyslové práce a úlohu subjektivního faktoru, nebo úvahy o vlivu průmyslového podniku na širší sociální komunity v závěrečné kapitole.

Zejména pozoruhodná je Dahrendorfova snaha vydělit několik strukturálních rovin v podniku a jeho přístup k vymezení formální a neformální struktury průmyslového podniku. Pro informální skupiny zdůrazňuje, že je nelze organizovat. V souhlase se Schelskym však varuje před jejich přeceňováním. Tento přístup zcela potvrzuje i dnešní vývoj v sociologii americké, ba dokonce i praxe přímo v koncernu, který svými pokusy tolik znamená právě pro docenění, ano i přecenění neformální struktury: Western Electric. V místě Mayových experimentů se dnes vrací ke studiu úlohy právě formálních skupin.

Podle Dahrendorfa v průmyslovém podniku vzniká na určitém stupni vývoje techniky funkcionální organizace. Svědčí o objektivně nutné kooperaci. Součinnost se děje buď v týmu — každý má v tomto případě přesně určené místo v organizaci práce celého týmu — nebo zaujímá individuální pracovní pozici (např. nosiči, kteří si mohou vyměňovat svá místa). V obou případech však jde o zřetel funkcí, nikoli ještě o hierarchii. Tato však již zřetelně vystupuje do popředí ve skalární organizaci, v níž harmonie činností vyžaduje i určitý stupeň autority. Dahrendorf ukazuje, že proti klasickému kapitalismu se autorita dnes dělí na celý štábní útvar — proti 5 % zaměstnanců řazených do tohoto útvaru v roce 1960 mají tyto manažerské útvary dnes plných 20 % všech za-

městnanců. — Se soubíhlem náš čtenář přijme i závěrečnou větu práce: „V průmyslové společnosti není průmysl a průmyslový podnik jednou institucí vedle ostatních... Jako stojí povolání v centru sociálního života jedince, tak stojí průmysl dnes v centru společnosti a průmyslová sociologie v centru sociologie.“ (Str. 128—129.)

Budiž nám dovoleno z této závěrečné věty vyvodit dva závěry: Předně, že by bylo vědecky spravedlivé i v této souvislosti uvést jisté „tradiční“ učení, které již v roce 1848 uprostřed teoretických i praktických úsměšků idealistických teoretiků tuto roli ekonomiky a průmyslové výroby dohlédlo.

A dále — vzhledem k pravdivosti nejen této, ale mnoha dalších vět a partií Dahrendorfovy stručné a hutné práce — že by bylo účelné tuto a podobné práce aspoň v účelových nákladech i u nás přeložit.

Jaroslav Kohout

Andras Hegedüs: Moderní buržoazní sociologie a společenská skutečnost¹

Široký zájem o sociologii, jehož jsme nyní svědky, vyvolává potřebu rychlé publikace výsledků práce, dosažených již v jiných zemích. V Sovětském svazu dochází k urychlenému vydávání zejména metodické literatury, u nás se vedle jiných původních prací chystá rovněž překlad některých závažných děl západní sociologie (např. Lazarsfeld: *The Language of Social Research*; Merton: *Social Theory and Social Structure*; Smelser: *Sociology. The Progress of a Decade*; Gurwitsch: Výbor z díla — aj.). Pokud jde o socialistické země, je ve středu naší pozornosti přirozeně Polsko, které úctyhodnou tradici a současně úsilí reprezentuje v řadě závažných prací. Některé jsou již našemu čtenáři k dispozici (tak např. Baumanova nebo Szostkiewiczova práce), na překladu řady dalších se pracuje (Szczepański: *Elementarne pojęcia*; Hirsztowicz: *Konfrontacje socjologiczne*; Sarapata—Doktor: *Elementy socjologii przemysłu* aj.).

Je potěšitelné, že k této překladové řadě může náš čtenář nyní přiřadit i práci reprezentující sociologii maďarské. Její autor je čelným představitelem této fronty jak svou suverénní a vpravdě komplexní znalostí přeměn v sociálním vývoji Maďarska v epoše výstavby socialismu — byl v této době předsedou vlády —, tak širokým rozhledem po světové sociologii, který si dokázal vybudovat jako vedoucí Sociologického ústavu Maďarské akademie věd.

Jak u překladů bývá zvykem, je cesta od dopsání poslední stránky autorem k přečtení prvé našim čtenářem — možno-li — ještě delší než u naší původní produkce. Četba však prokáže, jak málo tyto vzdálenosti ublížily recenzované publikaci. Jedním z důvodů je skutečnost, že se autor zabývá ni-

koli „bezmyšlenkovitou empirií“, jak tohoto pojmu užívá např. Dahrendorf pro některé práce západoněmeckých autorů, snažící se dnes být recepturou pro řešení jevů, které již zítra mají jiný směr pohybu. Ukážeme ještě, že Hegedüs se nevyhýbá tomuto nebezpečí opačným extrémem, jenž se ve společenskovědních pracích dříve objevoval: pohybem myšlení na stupni tak obecných dogmat, že se autor nemusel obávat kritiky praxe ani teorie, neboť jeho myšlení tkvělo nad obojím a mimo ně.

Hegedüsova kniha začíná řešit zcela praktický problém sociologie v socialistických zemích: jaký má být její vztah k buržoazní sociologii? V první kapitole, nazvané „O úloze marxistické kritiky moderní buržoazní sociologie“, se předně kriticky zabývá jednostranností paušálního odmítání této sociologie jako pavědy, zdůvodňuje nesprávnost i škodlivost tohoto postupu. Dnes se na buržoazní sociologii požaduje, aby podkládala politická i hospodářská rozhodnutí konkrétními rozborů — a ona je to tak učinit — ukazuje Hegedüs. Z toho plyne závěr o účelnosti seznámit se s metodami, které to umožňují, s konkrétními výsledky těchto rozborů, se soudobou sociologickou literaturou. To ovšem neznamená, že tyto poznatky, v nichž objevíme i iracionalismus, úzký empirismus v metodách, tendenci k vyvozování reakčních koncepcí společenského pokroku, lze prostě aplikovat i v našich podmínkách.

Pro českého čtenáře je jistě velmi atraktivní i instruktivní druhá kapitola knihy, zabývající se mikrosociologií a sociometrií (zejména str. 53 a následující). Tento zájem lze předpokládat již proto, že dosud jsme u nás téměř bez informací o sociometrii, kromě poznámek v různých statích či sbornících. Hegedüs se po rozboru Gurvitčova „dialektického hyperempirismu“ zabývá vlivem Durkheima, Simmela a von Wieseho na rozvoj mikrosociologie a správně uvádí v souvislost Tönniesovu koncepci dvojí společenské struktury s kategoriemi formální a neformální skupiny v sociologii. Jestliže po psychologické linii pramení sociometrie až v „hlubinné“ psychologii S. Freuda, po filosofické vychází z iracionalismu Bergsona. Hegedüs konstatuje, že u zdroje sociometrie stojí sociologie, psychologie a filosofie vždy těch křídel, která mají nejbližší k idealismu a iracionalismu.

Mikrosociologická kategorie „lidského vztahu“ (u Morena např.) může tyto zdroje prokázat: redukce lidských vztahů jen na psychologické vazby, sympatie či antipatie, abstrahuje od řady takových faktorů, jako jsou zaměstnanecké vztahy nadřazenosti a podřazenosti, vztahy lidí navzájem prostřednictvím výrobních prostředků. Sympatie či nesympatie nepochybně ustoupí v době stávky, v době bojů proti výluce atd. Ukáží se tedy být druhotnými.

Uznává-li mikrosociologie i vztahy tohoto typu — tedy vztah ke stroji, potom opět v citové rovině: oblibu stroje člověkem. Mikrosociologie stojí na malých sociálních sku-

pinách, ty však vytrhuje ze sociálního kontextu, a tím je činí nepochopitelnými, vyspekulovanými (str. 63 recenzované práce).

Je skutečně jediný možný přístup k hodnocení mikrosociologické ambice stát se teorií společenského vývoje: principiální kritika a odmítnutí jak teoretických argumentů o psychologických vazbách, které lidstvo integrují, tak praktických Morenových návrhů na zřízení ministerstva lidských vztahů, které by prý nesčetné buňky mikroskupin organizovalo.

Hegedüs nepřehlíží ovšem ani druhý — sociometrický pól těchto teorií, o němž hovoří Moreno jako o „matematickém studiu psychologických vlastností obyvatelstva“ (*Sociometrie*, Moskva 1958, str. 39). Jde tedy o snahu vytvořit vědu o měření vztahů mezi lidmi. Lze-li říci, že Hegedüs tuto stránku přístupu k mikroskupinám zcela nepřehlíží, bude se možná čtenář zamýšlet nad tím, zda k ní přihlíží dostatečně, zda by nebylo s užitek právě zde promýšlet možnosti aplikace.

Jde o to, že dosud se ještě objevují názory, které upozorňují na atomizační tendence teorií mikroskupin, jindy se hovoří o módě, kterou není důvodu ani studovat, tím méně aplikovat apod. Věc má ovšem i svoji druhou stránku a má praktický smysl si ji uvědomit: v období kultu osobnosti se společenskovědní bádání orientovalo — při celkovém postižení dogmatickými chybami — na oblast sociálních makroskupin. Studovaly se tedy kategorie jako národ, lidové masy, třídy, jejich antagonistické vztahy a střety v revolucích, svazek tříd, instituce státní apod. Byly však pominuty sociologické a sociálně psychologické analýzy tak významných malých sociálních skupin. Jak upozornil sovětský sociální psycholog prof. Kuzmin, nesporné poznatky o vztahu základny a nadstavby se opakovaly po dlouhou dobu, aniž tím teorie přispěla např. ke zveřejnění organizace a řízení brigád komunistické práce. Avšak proces výstavby klade čím dále naléhavěji stále větší počet právě takovýchto otázek. Řízení společenských procesů předpokládá nejen globální, nýbrž co nejkonkrétnější znalost sociální struktury, sociálních vazeb mezi lidmi ve skupinách, jednotlivcích. Nelze tedy považovat živý zájem sociologů v socialistických zemích o problematiku mikroskupin a sociometrii za bezmyšlenkovité zaujetí módou, nýbrž za snahu analyzovat sociální procesy socialistické společnosti v jejich komplexnosti, tedy v rovině makroskupin i mikroskupin. Tento zájem a pozornost uvedeným směrem je spíše třeba metodicky využít než před nimi varovat.

Zvláštní pozornost věnuje autor, a zřejmě i čtenář, třetí kapitole. Je významná pro hospodářské pracovníky a sociology orientované na ekonomickou oblast. Autor v této kapitole, nazvané *Sociologie průmyslu nebo průmyslníků?* se zabývá polemicky celou řadou tezí soudobé buržoazní průmyslové sociologie. Pojednává o vzniku sociologie podniku, široce probírá teorii a metody hu-